

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI BANK MOLİYALASHTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI VA ULARNING SAMARADORLIK KO‘RSATKICHLARI

Inobatov Abror Boshlarovich

Renessans ta’lim universiteti
“Moliya va kredit” kafedrası mudiri
i.f.f.d., (PhD) dotsent
ORCID: 0000-0003-0288-8798
E-mail: inobatov83@bk.ru
Tel: +99899-875-50-90

Annotatsiya

Maqolada tadbirkorlik subyektlarini bank orqali moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlari va ularning samaradorlik ko‘rsatkichlari tadqiq etilgan. Bank kreditlari, lizing, faktoring, kredit liniyalari va raqamli kreditlashning moliyaviy qo‘llab-quvvatlashdagi ahamiyati yoritildi. 2020-2024-yillardagi kreditlash hajmi, kredit qaytuvchanligi, muammoli kreditlar ulushi, kredit portfeli rentabelligi va yaratilgan ish o‘rinlari dinamikasi tahlil qilingan. Moliyalashtirish samaradorligini kompleks baholash uchun integral indeks shakllantirildi. Korrelyatsion-regression tahlil orqali moliyalashtirish va tadbirkorlik faolligi o‘rtasidagi bog‘liqlik baholandi. Trend modeli asosida 2030-yilgacha bo‘lgan prognoz ko‘rsatkichlari ishlab chiqildi. Olingan natijalar asosida kreditlashni raqamlashtirish, kredit risklarini boshqarish va muqobil moliyaviy instrumentlardan foydalanishni kengaytirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik subyektlari, bank moliyalashtirish, bank krediti, lizing, faktoring, raqamli kreditlash, kredit riski, kredit portfeli, moliyalashtirish samaradorligi, integral indeks, ekonometrik prognoz.

Аннотация

В статье были исследованы экономические механизмы банковского финансирования субъектов предпринимательства и показатели их эффективности. Было рассмотрено значение банковского кредитования, лизинга, факторинга, кредитных линий и цифрового кредитования в финансовой поддержке предпринимательской деятельности. Была проанализирована динамика объемов кредитования, возвратности кредитов, доли проблемных кредитов, рентабельности кредитного портфеля и созданных рабочих мест за 2020–2024 годы. Для комплексной оценки эффективности финансирования был сформирован интегральный индекс. Посредством корреляционно-регрессионного анализа была оценена взаимосвязь между финансированием и предпринимательской активностью. На основе трендовой модели были разработаны прогнозные показатели до 2030 года. По результатам исследования были предложены меры по цифровизации кредитования, управлению кредитными рисками и расширению применения альтернативных финансовых инструментов.

Ключевые слова: субъекты предпринимательства, банковское финансирование, банковский кредит, лизинг, факторинг, цифровое кредитование, кредитный риск, кредитный портфель, эффективность финансирования, интегральный индекс, эконометрический прогноз.

Abstract

The economic mechanisms of bank financing for business entities and their efficiency indicators were examined in the article. The importance of bank loans, leasing, factoring, credit lines, and digital lending in supporting entrepreneurial activity was investigated. The dynamics of lending volumes, loan repayment rates, non-performing loans, credit portfolio profitability, and jobs created during 2020–2024 were analyzed. An integrated index was developed for the comprehensive assessment of financing efficiency. The relationship between financing and entrepreneurial activity was evaluated through correlation-regression analysis. Forecast indicators through 2030 were developed using a trend model. Based on the obtained results, measures aimed at digitalizing lending, improving credit risk management, and expanding the application of alternative financial instruments were proposed.

Keywords: business entities, bank financing, bank loans, leasing, factoring, digital lending, credit risk, credit portfolio, financing efficiency, integrated index, econometric forecasting.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash barqaror iqtisodiy o'sish, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi daromadlarini oshirishning muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Xalqaro amaliyotda tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini kreditlashni kengaytirish, raqamli moliya texnologiyalarini joriy etish, kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullaridan foydalanish va moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, kichik va o'rta biznes subyektlari dunyo bo'yicha barcha korxonalarning 90 foizdan ortig'ini tashkil etib, umumiy bandlikning 50 foizidan ko'prog'ini ta'minlaydi hamda jahon yalpi ichki mahsulotining qariyb 50 foizini shakllantiradi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda rasmiy sektordagi ish o'rinlarining taxminan 70 foizi aynan kichik biznes subyektlari hissasiga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, xalqaro ekspertlarning baholashicha, kichik va o'rta biznes subyektlarining moliyaviy resurslarga bo'lgan qondirilmagan ehtiyoji 5,7 trln AQSH dollaridan ortiqni tashkil etadi [19].

Global bank tizimida raqamli moliyalashtirish xizmatlarining ulushi sezilarli darajada oshdi. Xususan, 2024-yil yakuniga ko'ra, raqamli kreditlash bozori hajmi 15 trln AQSH dollaridan oshib, fintex platformalari orqali ajratilayotgan kreditlar hajmi yillik o'rtacha 18-20 foiz sur'atlarda o'smoqda [18]. Bu esa tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib borayotganligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ham tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda biznes

muhitini yaxshilash, xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash va tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmonida xususiy sektorning iqtisodiyotdagi ulushini oshirish, tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash va bank xizmatlarini raqamlashtirish bo'yicha muhim vazifalar belgilab berilgan.

Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil boshi holatiga respublikada faoliyat yuritayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari soni 560 mingtadan oshgan. Ularning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 51,8 foizni, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishdagi ulushi 28,4 foizni, qurilish ishlaridagi ulushi 72,3 foizni va band aholi tarkibidagi ulushi 74 foizni tashkil etgan. Bu ko'rsatkichlar milliy iqtisodiyotda tadbirkorlik subyektlarining muhim o'rin tutishini ko'rsatadi [21].

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil yakunida tijorat banklarining jami kredit qo'yimalari hajmi 560 trln so'mdan ortiqni tashkil etgan bo'lib, shundan sezilarli qismi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan[20]. Shu bilan birga, kredit ajratish jarayonlarini soddalashtirish, kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, muammoli kreditlar ulushini qisqartirish va kredit risklarini baholashning zamonaviy usullarini joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Mamlakatimizda raqamli bank xizmatlari ko'lamining kengayishi ham tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Xususan, 2025-yil yakuni bo'yicha masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 40 million nafardan oshgan bo'lib, bank xizmatlarining qariyb 65-70 foizi raqamli kanallar orqali amalga oshirilmoqda. Bu holat kredit ajratish jarayonlarini tezlashtirish va tranzaksion xarajatlarni qisqartirish imkonini bermoqda[20].

Shu nuqtai nazardan, tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish, kreditlash jarayonlarida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish hamda moliyalashtirish samaradorligini baholash ko'rsatkichlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash va ularni banklar tomonidan moliyalashtirish masalalari iqtisodiy fanning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur masala yuzasidan xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ularda tadbirkorlikni kreditlash mexanizmlari, moliyaviy vositachilikning iqtisodiy o'sishga ta'siri, kredit risklarini boshqarish hamda moliyalashtirish samaradorligini baholash masalalari atroflicha yoritilgan.

Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning nazariy asoslari klassik iqtisodiy maktab vakillari tomonidan shakllantirilgan. Jumladan, Y. Shumpeter tadbirkorlikni

iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholab, bank kreditlarini innovatsion faoliyatni rag'batlantiruvchi muhim omil deb hisoblagan. Uning fikricha, banklar tomonidan ajratiladigan moliyaviy resurslar yangi texnologiyalar va investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun muhim manba hisoblanadi[16].

Moliyaviy vositachilik va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik masalalari R. Levin tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Olimning ta'kidlashicha, rivojlangan moliyaviy tizim investitsiyalar samaradorligini oshirish, resurslarni samarali taqsimlash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirishga xizmat qiladi. U bank tizimi rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari yuqori bo'lishini ilmiy jihatdan asoslab bergan[14].

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash muammolari Stiglits va Vayssning asimmetrik axborot nazariyasida keng yoritilgan. Mazkur nazariyaga ko'ra, kredit bozorida qarz oluvchi va kreditor o'rtasida axborot nomutanosibliigi mavjud bo'lib, bu holat kredit risklarining ortishiga sabab bo'ladi. Shu bois, banklar kredit ajratish jarayonida risklarni baholashning samarali mexanizmlarini qo'llashi lozim[12].

Berger va Udell tadqiqotlarida kichik biznes subyektlarini moliyalashtirishning institutsional mexanizmlari tahlil qilingan. Ular banklar tomonidan tadbirkorlarni kreditlashda kredit tarixi, biznesning moliyaviy holati va garov ta'minoti muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydilar. Shuningdek, olimlar munosabatlarga asoslangan kreditlash (relationship lending) konsepsiyasini ilgari surib, uning kichik biznesni moliyalashtirishdagi ahamiyatini asoslab berganlar[13].

Moliyaviy risklarni baholash va kredit qobiliyatini aniqlash bo'yicha tadqiqotlar E. Altman ishlarida muhim o'rin egallaydi. U tomonidan ishlab chiqilgan Z-score modeli korxonalarning moliyaviy barqarorligini baholash va ehtimoliy bankrotlik xavfini aniqlashda keng qo'llanilmoqda. Bugungi kunda mazkur model kredit skoring tizimlarining nazariy asoslaridan biri sifatida e'tirof etiladi[17].

MDH mamlakatlari olimlaridan O.I. Lavrushin, G.G. Korobova, T.M. Kovaleva va boshqalar bank kreditlash tizimini takomillashtirish, kredit portfelini boshqarish va bank risklarini baholash masalalarini tadqiq etganlar. Ularning ishlarida kredit munosabatlarining iqtisodiy mohiyati, bank resurslarini shakllantirish va kredit portfelining samaradorligini oshirish mexanizmlari yoritilgan[10].

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan Sh.A. Mustafoulov, Q.X. Karlibayeva, A.V. Vahobov, O.T. Jo'rayev, I.A. Elmirzayev va boshqalarning ilmiy ishlarida tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning milliy xususiyatlari, bank kreditlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri, kichik biznesni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari hamda moliyaviy xizmatlar bozorini rivojlantirish masalalari o'rganilgan [6], [7], [8], [9].

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish sohasida yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda. Xususan, fintex texnologiyalari, raqamli bank xizmatlari, onlayn kreditlash platformalari va sun'iy intellektga asoslangan kredit skoring tizimlari banklar tomonidan kredit ajratish jarayonlarining

tezkorligi va samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Bu masalalar xalqaro tashkilotlar, jumladan Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va OECD tadqiqotlarida ham alohida o'rin egallamoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy jihatlari keng o'rganilgan bo'lsa-da, tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlarini raqamli transformatsiya sharoitida takomillashtirish, kreditlash samaradorligini kompleks baholash ko'rsatkichlarini ishlab chiqish hamda kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullarini qo'llash masalalari qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi. Mazkur holat ushbu tadqiqot mavzusining ilmiy ahamiyati va dolzarbligini yanada oshiradi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda tadbirkorlik subyektlarini tijorat banklari tomonidan moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlari va ularning samaradorlik ko'rsatkichlarini baholashning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish hamda amaldagi holatini tahlil qilishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqotda tahlil va sintez, iqtisodiy-statistik tahlil, qiyosiy tahlil, korrelyatsion tahlil, ekonometrik prognozlash (trend modeli) hamda abstrakt-mantiqiy fikrlash usullaridan foydalanildi. Ushbu usullar orqali tadbirkorlik subyektlarini bank moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlari va ularning samaradorlik ko'rsatkichlari baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadbirkorlik subyektlarini tijorat banklari tomonidan moliyalashtirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida bank kreditlari orqali moliyalashtirish hajmi sezilarli darajada oshdi. Bu esa tadbirkorlik subyektlarining investitsiya faolligini kuchaytirish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratish imkonini bermoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishda bank kreditlari asosiy manbalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, kichik biznes subyektlari uchun aylanma mablag'larni to'ldirish, asosiy vositalarni yangilash va investitsiya loyihalarini amalga oshirishda kredit resurslarining ahamiyati yuqori hisoblanadi. Biroq kreditlash jarayonida garov ta'minoti talablarining yuqoriligi, kredit ajratish muddatlarining nisbatan uzoqligi va ayrim hollarda kredit resurslari qiymatining yuqoriligi tadbirkorlar uchun ma'lum to'siqlarni yuzaga keltirmoqda.

1-jadvalda tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda turli iqtisodiy mexanizmlardan foydalanilmoqda. Ushbu mexanizmlar orasida eng keng tarqalgani bank kreditlari hisoblanadi. Bank kreditlari tadbirkorlik subyektlarining aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojini qoplash, investitsiya loyihalarini amalga oshirish va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish imkonini beradi.

1-jadval

Tadbirkorlik subyektlarini bank moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlari¹

Mexanizm	Mazmuni	Afzalliklari
Bank krediti	Aylanma mablag' va investitsiya loyihalarini moliyalashtirish	Tezkor resurs jalb qilish
Lizing	Asosiy vositalarni moliyalashtirish	Garov talabining pastligi
Faktoring	Debitor qarzlarni moliyalashtirish	Aylanma mablag'ni tezlashtiradi
Kredit liniyasi	Doimiy moliyalashtirish manbai	Moslashuvchanlik
Raqamli kreditlash	Onlayn moliyalashtirish	Vaqt va xarajatlarni kamaytiradi

Lizing mexanizmi asosiy vositalarni yangilash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu moliyalashtirish shakli tadbirkorlarga katta miqdordagi boshlang'ich kapital talab etmasdan ishlab chiqarishni tashkil etish imkoniyatini yaratadi.

Faktoring xizmatlari korxonalarining debitor qarzlarni tezkor pul mablag'lariga aylantirish imkonini berib, aylanma kapital aylanish tezligini oshiradi. Ayniqsa, eksportyor korxonalar uchun mazkur instrumentning ahamiyati yuqori hisoblanadi.

Raqamli kreditlash mexanizmlari esa bank xizmatlarini masofadan turib amalga oshirish, kredit arizalarini ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish va tranzaksion xarajatlarni kamaytirish imkonini bermoqda. Bu esa tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga yetib borish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Umuman olganda, iqtisodiy mexanizmlarni diversifikatsiya qilish banklar tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

2-jadval

Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligi ko'rsatkichlari²

№	Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024
1	Kreditlar hajmi (trln so'm)	52,8	67,5	81,4	92,6	100,0
2	Kredit qaytuvchanligi (%)	91,2	92,4	93,6	94,1	95,3
3	Muammoli kreditlar ulushi (%)	5,8	5,1	4,7	4,2	3,9
4	Kredit portfeli rentabelligi (%)	8,4	9,1	10,2	11,3	12,1
5	Yaratilgan ish o'rinlari (ming nafar)	54	67	81	95	110

¹ Manba: Muallif tomonidan O'zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki materiallari va ilmiy adabiyotlar asosida ishlab chiqilgan.

² Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2020–2024 yillar bo'yicha statistik byulletenlari, tijorat banklari yillik hisobotlari hamda muallif hisob-kitoblari asosida tuzilgan.

2-jadval ma'lumotlari tahliliga ko'ra, 2020-2024 yillar davomida tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish ko'rsatkichlarida ijobiy dinamika kuzatilgan.

Xususan, ajratilgan kreditlar hajmi 2020 yildagi 52,8 trln so'mdan 2024 yilda 100 trln so'mgacha oshgan. Bu esa besh yil mobaynida kreditlash hajmining qariyb 89,4 foizga o'sganligini anglatadi. Ushbu holat mamlakatda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati izchil amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi.

Kredit qaytuvchanligi koeffitsiyentining 91,2 foizdan 95,3 foizgacha o'sishi banklar tomonidan kredit risklarini boshqarish tizimi takomillashganligini ko'rsatadi. Bu kredit mablag'larining samarali ishlatilayotganligi va qarzdorlar moliyaviy intizomining yaxshilanayotganligini anglatadi.

Muammoli kreditlar ulushining 5,8 foizdan 3,9 foizgacha pasayishi kredit portfeli sifatining yaxshilanganligini tasdiqlaydi. Xalqaro amaliyotda NPL ko'rsatkichining 5 foizdan past bo'lishi bank tizimining barqarorligi mezonlaridan biri sifatida baholanadi.

Kredit portfeli rentabelligining 8,4 foizdan 12,1 foizgacha o'sishi ajratilgan resurslardan foydalanish samaradorligi oshganligini ko'rsatadi. Bu holat banklar uchun ham, tadbirkorlik subyektlari uchun ham iqtisodiy manfaatdorlikning ortishiga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, kredit mablag'lari hisobiga yaratilgan ish o'rinlari soni 54 ming nafardan 110 ming nafargacha ko'paygan bo'lib, mazkur ko'rsatkich kreditlashning ijtimoiy samaradorligi yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligini kompleks baholash maqsadida kredit qaytuvchanligi, muammoli kreditlar ulushi, kredit portfeli rentabelligi, bandlikka ta'sir va investitsiya faolligi ko'rsatkichlari tanlab olindi. Ko'rsatkichlarning vazn koeffitsiyentlari ekspert baholash usuli asosida belgilandi. Integral indeks quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$I = \sum_{i=1}^n w_i \times x_i$$

bu yerda:

I – integral samaradorlik indeksi;

w_i – ko'rsatkichning vazn koeffitsiyenti;

x_i – normallashtirilgan ko'rsatkich qiymati.

Integral baholash natijalariga ko'ra, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligi indeksi 0,918 ballni tashkil etgan. Mazkur ko'rsatkich 1 ga yaqin bo'lganligi sababli moliyalashtirish tizimi samaradorligining yuqori darajada ekanligini anglatadi.

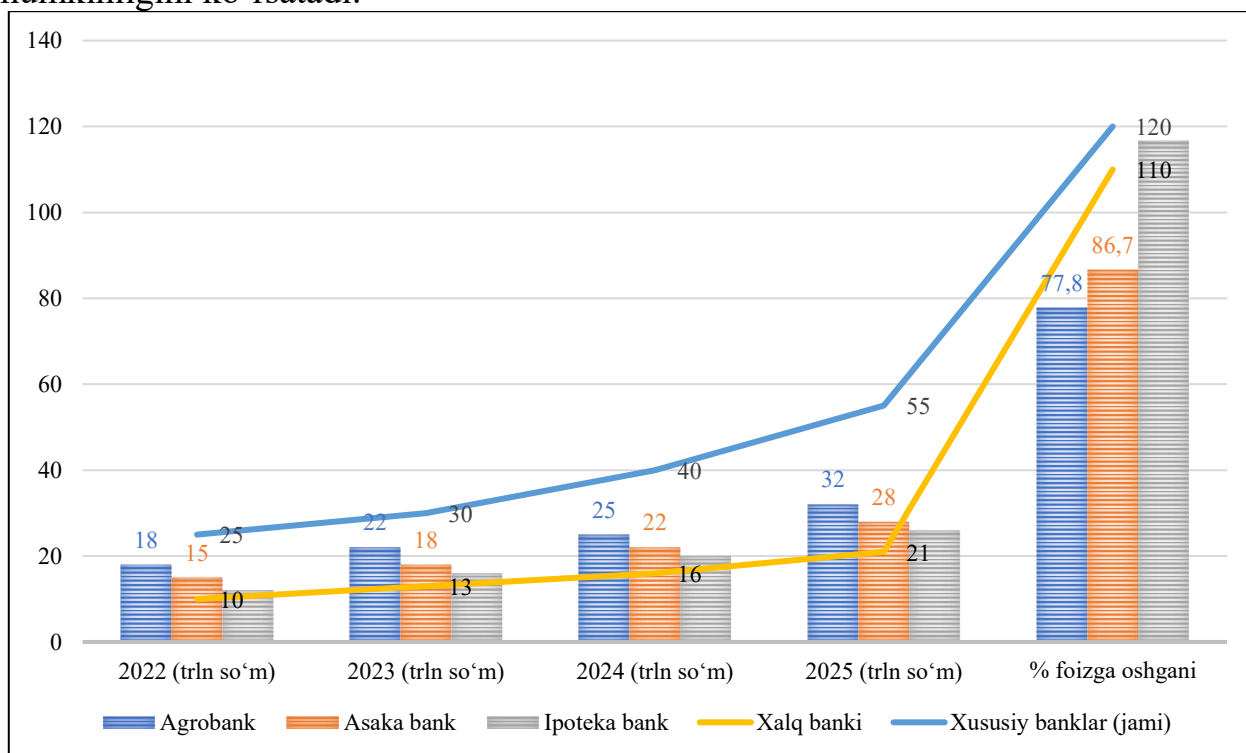
Indeks tarkibida eng katta ulush kredit qaytuvchanligi va muammoli kreditlar ulushi hisobiga shakllangan bo'lib, bu bank kredit siyosati samaradorligining asosiy omillari hisoblanadi. Shuningdek, kredit portfeli rentabelligi va bandlikka ta'sir ko'rsatkichlari ham yuqori baholangan.

3-jadval

Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligining integral bahosi¹

Ko'rsatkich	Vazn (w)	Ball (x)	w×x
Kredit qaytuvchanligi	0,30	0,95	0,285
Muammoli kreditlar ulushi	0,25	0,90	0,225
Rentabellik	0,20	0,90	0,180
Bandlikka ta'sir	0,15	0,90	0,135
Investitsiya faolligi	0,10	0,93	0,093
Jami	1,00	-	0,918

Bu natijalar tadbirkorlik subyektlarini bank moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlari samarali faoliyat yuritayotganligini hamda ularni yanada raqamlashtirish va institutsional jihatdan takomillashtirish orqali yuqori natijalarga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

1-rasm. 2022-2025 yillar davomida barcha banklar kesimida tadbirkorlikka ko'rsatilgan xizmatlar hajmi²

1-rasm ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, 2022-2025 yillar davomida davlat ishtirokidagi yirik tijorat banklari hamda xususiylar tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmida barqaror o'sish tendensiyasi kuzatilgan.

Xususan, Agrobank tomonidan ajratilgan moliyalashtirish hajmi 2022 yildagi 18 trln so'mdan 2025 yilga kelib 32 trln so'mga yetgan bo'lib, o'sish sur'ati 77,8 foizni

¹ Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari va muallifning ekspert baholash hamda normallashtirish usuli asosidagi hisob-kitoblari.

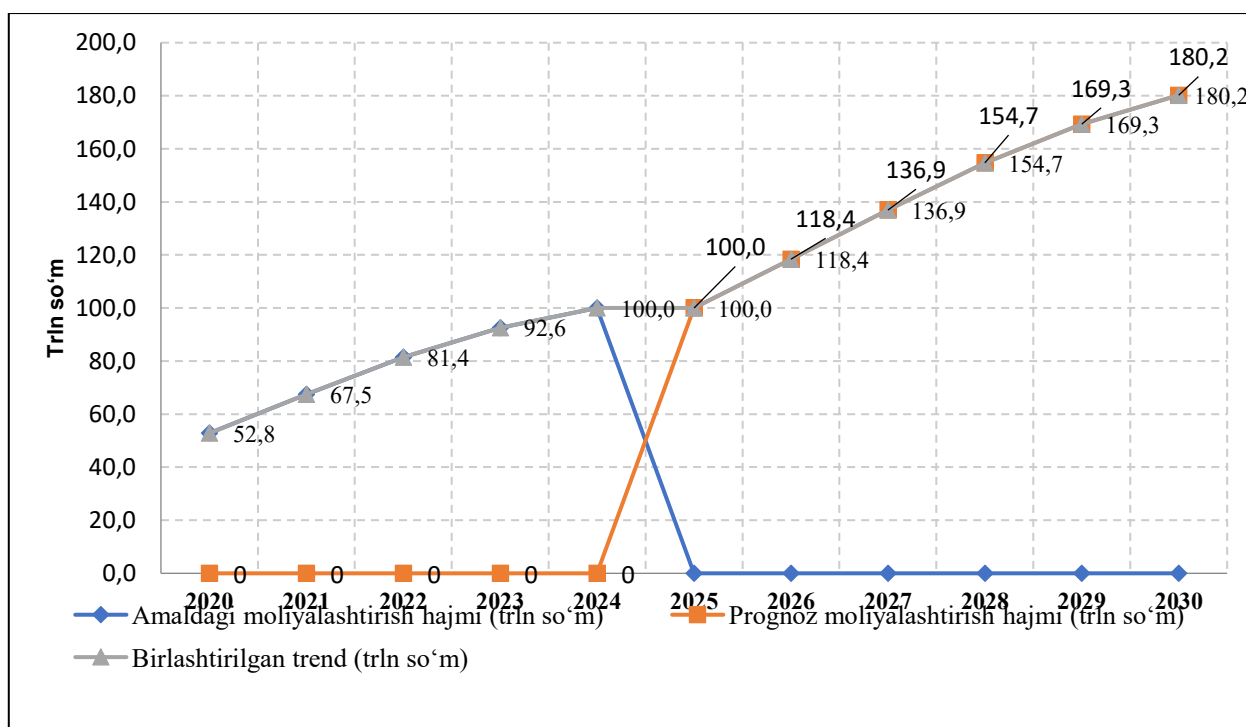
² Manba: Agrobank, Asaka bank, Ipoteka bank va xususiylar banklarning 2022-2025 yillar bo'yicha yillik hisobotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

tashkil etgan. Bu bankning qishloq xo‘jaligi va kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashdagi faol ishtirokini ko‘rsatadi. Asaka bankda mazkur ko‘rsatkich 15 trln so‘mdan 28 trln so‘mgacha oshgan bo‘lib, tahlil davrida 86,7 foizlik o‘shish qayd etilgan. Bu holat sanoat va ishlab chiqarish sohasidagi investitsiya loyihalarini moliyalashtirish hajmi ortishi bilan izohlanadi. Eng yuqori o‘shish sur‘ati Ipoteka bankda kuzatilgan. Bank tomonidan tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan moliyaviy resurslar hajmi 2022 yildagi 10 trln so‘mdan 2025 yilda 21 trln so‘mga yetgan bo‘lib, o‘shish sur‘ati 110 foizni tashkil etgan. Bu esa bankning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni kreditlash faoliyati sezilarli darajada kengayganligini anglatadi.

Shuningdek, tahlil qilinayotgan davrda xususiy banklar jami moliyalashtirish hajmi 25 trln so‘mdan 55 trln so‘mgacha oshgan. Natijada xususiy banklar ishtirokidagi moliyalashtirish hajmi qariyb 120 foizga o‘sgan. Bu mamlakat bank tizimida raqobat muhiti kuchayib borayotganligi va xususiy kapital ishtirokining ortib borayotganligini ko‘rsatadi.

Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishda barcha banklar bo‘yicha ijobiy dinamika mavjudligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, xususiy banklar va Ipoteka bank tomonidan ajratilgan moliyaviy resurslar hajmining yuqori sur‘atlarda o‘shishi bank sektorining xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashdagi roli kuchayib borayotganligini tasdiqlaydi. Bu esa tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga yetib borish imkoniyatlarini kengaytirish, investitsiya faolligini rag‘batlantirish va iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

2-rasm. Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmining 2020-2030 yillar dinamikasi va prognoz trendi¹

¹ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallifning ekonometrik hisob-kitoblari..

2-rasm ma'lumotlari O'zbekistonda tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash hajmida barqaror o'sish tendensiyasi mavjudligini ko'rsatadi. Xususan, 2020 yilda tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan kreditlar hajmi 52,8 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilga kelib mazkur ko'rsatkich 100 trln so'mga yetgan. Bu esa tahlil qilinayotgan davr mobaynida kreditlash hajmining qariyb 1,9 barobarga oshganligini anglatadi.

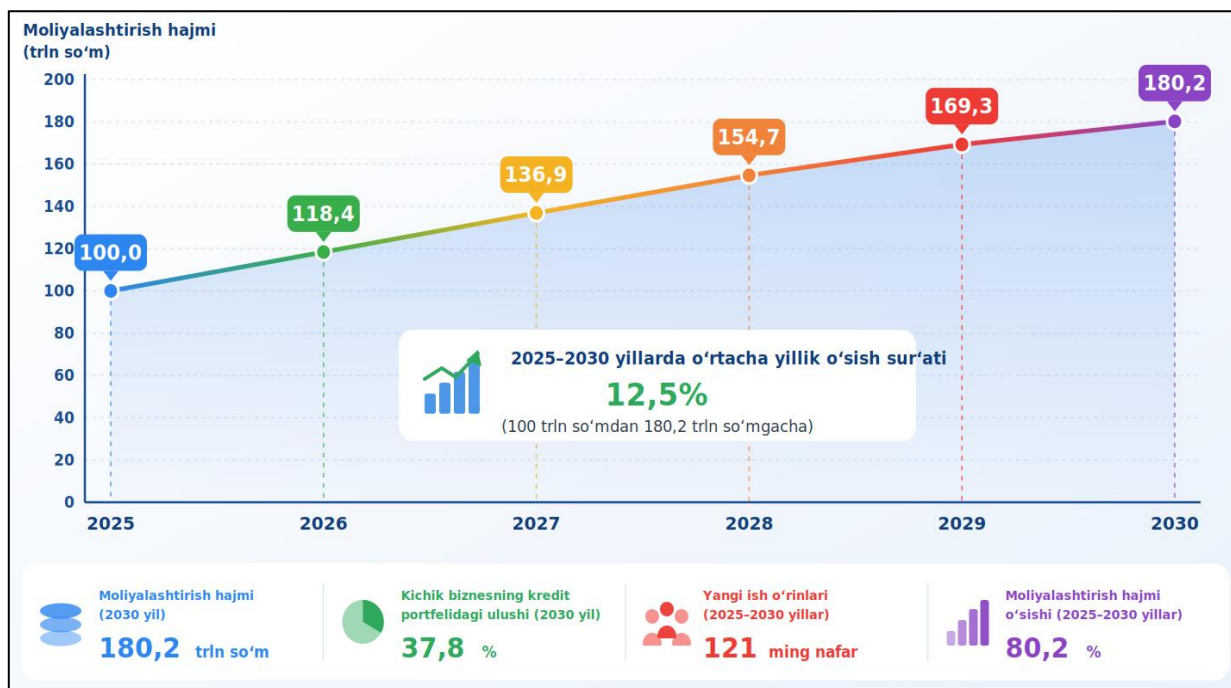
Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kreditlash hajmining eng yuqori o'sish sur'ati 2021-2022 yillarda kuzatilgan. Bu holat pandemiyadan keyin iqtisodiy faollikning tiklanishi, tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlari kengayishi va bank resurslarining o'sishi bilan izohlanadi. Natijada kreditlash hajmi 2020 yildagi 52,8 trln so'mdan 2022 yilda 81,4 trln so'mgacha oshgan.

Ekonometrik prognoz natijalariga ko'ra, 2025-2030 yillarda ham ushbu ijobiy tendensiya saqlanib qolishi kutilmoqda. Jumladan, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmi 2025 yildagi 100 trln so'mdan 2030 yilga kelib 180,2 trln so'mga yetishi prognoz qilingan. Bu esa besh yil ichida moliyalashtirish hajmining 80,2 foizga yoki qariyb 1,8 barobarga oshishini anglatadi.

Prognoz trendining yuqoriga yo'nalganligi mamlakatda xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash siyosati izchil davom etayotganligi, bank tizimida raqamli kreditlash texnologiyalarining keng joriy qilinishi hamda tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga bo'lgan talabining ortib borayotganligidan dalolat beradi.

Tahlil natijalari kreditlash hajmining o'sishi bilan iqtisodiy faollik o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Korrelyatsion tahlil natijalariga ko'ra, moliyalashtirish hajmi va tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy faolligi o'rtasidagi bog'liqlik koeffitsiyenti yuqori darajada bo'lib ($R^2 = 0,91$), kredit resurslarining iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganligini tasdiqlaydi.

Korrelyatsion-regression tahlil natijalariga ko'ra, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmi va iqtisodiy faollik ko'rsatkichlari o'rtasida yuqori darajadagi ijobiy bog'liqlik aniqlandi. Regressiya tenglamasi $Y=10.87+0.85X$ ko'rinishida bo'lib, determinatsiya koeffitsiyenti $R^2=0.91$ ni tashkil etdi. Bu esa moliyalashtirish hajmidagi o'zgarishlarning 91 foizi tadbirkorlik faolligi bilan izohlanishini ko'rsatadi. Umuman olganda, rasmda aks ettirilgan dinamika va prognoz ko'rsatkichlari tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish iqtisodiy o'sishni ta'minlash, investitsiya faolligini rag'batlantirish va yangi ish o'rinlari yaratishning muhim moliyaviy omili ekanligini ko'rsatadi. Shu bois kelgusi yillarda kredit resurslarini samarali taqsimlash, raqamli scoring tizimlarini joriy qilish va risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish moliyalashtirish samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

3-rasm. Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmining 2030 yilgacha prognoz trendi¹

3-rasmda tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmining 2025-2030 yillarga mo'ljallangan prognoz ko'rsatkichlari aks ettirilgan bo'lib, unda kreditlash hajmining barqaror o'sish tendensiyasi saqlanib qolishi kutilmoqda.

Tahlil natijalariga ko'ra, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmi 2025 yildagi 100 trln so'mdan 2030 yilga kelib 180,2 trln so'mga yetishi prognoz qilingan. Bu esa besh yil davomida moliyalashtirish hajmining 80,2 foizga yoki qariyb 1,8 barobarga o'sishini anglatadi. Xususan, 2026 yilda kreditlash hajmi 118,4 trln so'mni, 2027 yilda 136,9 trln so'mni, 2028 yilda 154,7 trln so'mni, 2029 yilda esa 169,3 trln so'mni tashkil etishi kutilmoqda. Prognoz trendi tahlili kreditlash hajmi o'sish sur'atlarining bosqichma-bosqich pasayib borishini ko'rsatmoqda. Agar 2026 yilda o'sish sur'ati 18,4 foizni tashkil etsa, 2030 yilga kelib ushbu ko'rsatkich 6,4 foizgacha tushishi mumkin. Bu holat iqtisodiyotda kreditlash bozorining ma'lum darajada to'yinishi va moliyalashtirish hajmining yuqori bazadan o'sishi bilan izohlanadi. Biroq mutlaq hajm jihatidan kredit resurslari yildan-yilga ortib borishi saqlanib qolmoqda.

Trend chizig'ining yuqoriga qarab harakatlanishi mamlakatda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati davom etayotganligini, bank tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilayotganligini hamda xususiy sektorning moliyaviy resurslarga bo'lgan talabining ortib borayotganligini ko'rsatadi. Shuningdek, kreditlash hajmining o'sishi kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushini kengaytirish, investitsiya faolligini rag'batlantirish va ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

¹ Manba: Muallif tomonidan Trend Extrapolation modeli asosida hisoblangan va tuzilgan

Ekonometrik hisob-kitoblar natijasida kreditlash hajmi va tadbirkorlik faolligi oʻrtasida yuqori darajadagi ijobiy bogʻliqlik mavjudligi aniqlandi ($R^2=0,91$). Bu esa ajratilayotgan kredit resurslari hajmining ortishi tadbirkorlik subyektlari faoliyatining kengayishiga va iqtisodiy oʻsish surʼatlarining oshishiga xizmat qilishini anglatadi.

Prognoz natijalariga koʻra, moliyalashtirish hajmining oʻsishi hisobidan kichik biznesning kredit portfelidagi ulushi 37-38 foizgacha oshishi, iqtisodiyotning real sektoriga yoʻnaltirilayotgan investitsiyalar hajmi kengayishi hamda 120 ming nafardan ortiq yangi ish oʻrinlari yaratilishi mumkin. Bu esa tijorat banklari kredit resurslari xususiy sektorni rivojlantirish va aholi bandligini taʼminlashning muhim moliyaviy manbai boʻlib qolishini koʻrsatadi. Shunday qilib, prognoz trendi tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qoʻllab-quvvatlash hajmi kelgusi yillarda ham oʻsishda davom etishini, bank kreditlarining iqtisodiy oʻsishni ragʻbatlantirishdagi ahamiyati yanada ortishini hamda kreditlash mexanizmlarini raqamlashtirish va risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish zarurligini tasdiqlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqotda tadbirkorlik subyektlarini bank moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlari va ularning samaradorlik koʻrsatkichlari nazariy hamda amaliy jihatdan oʻrganildi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish iqtisodiyotda xususiy sektorni rivojlantirishning muhim moliyaviy instrumenti hisoblanadi. Bank kreditlari, lizing, faktoring va raqamli kreditlash xizmatlari tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga boʻlgan ehtiyojini qondirishda muhim iqtisodiy mexanizm sifatida namoyon boʻlmoqda.

Tahlillar natijasida 2020-2024 yillarda tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmi izchil oʻsish tendensiyasiga ega boʻlib, kredit resurslaridan foydalanish samaradorligi ham yaxshilangan. Xususan, kredit qaytuvchanligi koʻrsatkichining oshishi va muammoli kreditlar ulushining kamayishi bank moliyalashtirish mexanizmlarining samaradorligi ortib borayotganligini koʻrsatadi.

Tadqiqot davomida tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligini baholashda kredit hajmi koʻrsatkichi bilan bir qatorda kredit qaytuvchanligi, muammoli kreditlar ulushi, kredit portfeli rentabelligi va kredit resurslaridan foydalanish natijadorligi muhim mezonlar hisoblanishi asoslandi. Mazkur koʻrsatkichlar bank moliyalashtirishining haqiqiy iqtisodiy samarasini baholash imkonini beradi.

Ekonometrik tahlil natijalari tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmi bilan uning iqtisodiy natijalari oʻrtasida yuqori darajadagi bogʻliqlik mavjudligini koʻrsatdi. Prognoz hisob-kitoblariga koʻra, 2030-yilga qadar tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish hajmi barqaror oʻsish tendensiyasini saqlab qoladi. Bu holat bank moliyalashtirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarurligini koʻrsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligini baholashda kredit hajmi bilan cheklanib qolmasdan, kredit qaytuvchanligi, muammoli kreditlar ulushi, kredit portfeli rentabelligi va resurslardan foydalanish samaradorligini oʻz ichiga olgan kompleks baholash tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

2. Kredit risklarini kamaytirish maqsadida tadbirkorlik subyektlarining kredit qobiliyatini baholashda raqamli skoring va avtomatlashtirilgan risk-baholash mexanizmlarini keng qo'llash zarur.

3. Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishda lizing, faktoring va kredit liniyalari kabi muqobil moliyaviy instrumentlar ulushini oshirish bank resurslaridan foydalanish samaradorligini yaxshilaydi.

4. Kredit ajratish jarayonlarini raqamlashtirish orqali kreditlarni ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish va operatsion xarajatlarni kamaytirish imkoniyatlarini kengaytirish lozim.

5. Muammoli kreditlarning oldini olish maqsadida kredit monitoringi va erta ogohlantirish tizimlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq.

6. Tijorat banklarida tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish samaradorligini baholovchi integral indeksni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish moliyalashtirish natijadorligini aniq baholash imkonini beradi.

Xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, tadbirkorlik subyektlarini bank moliyalashtirishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish va ularning samaradorligini baholash tizimini kuchaytirish tijorat banklari kredit faoliyati natijadorligini oshirish, kredit risklarini kamaytirish hamda moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni <https://lex.uz/docs/5841063>

2. O'zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi Qonuni. - Toshkent, 2019.

3. O'zbekiston Respublikasining «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida»gi Qonuni. - Toshkent, 2012.

4. O'zbekiston Respublikasining «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida»gi Qonuni. - Toshkent, 2019.

5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2022. - 464 b.

6. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. - Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. - 712 b.

7. Elmirzayev X.T. Tijorat banklari moliyasi. - Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. - 384 b.

8. Mustafokulov Sh.A. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyoti. - Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2020. - 312 b.

9. Karlibayeva Q.X. Bank xizmatlari bozorini rivojlantirishning nazariy asoslari. - Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. - 286 b.

10. Лаврушин О.И. Банковское дело. - Москва: КНОРУС, 2022. - 800 с.

11. Тавасиев А.М. Банковское дело. - Москва: Юрайт, 2023. - 647 с.

12. Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. - 1981. - Vol. 71(3). - P. 393-410.

13. Berger A.N., Udell G.F. Relationship Lending and Lines of Credit in Small Firm Finance // Journal of Business. - 1995. - Vol. 68(3). - P. 351-381.
14. Levine R. Finance and Growth: Theory and Evidence // Handbook of Economic Growth. - Elsevier, 2005. - P. 865-934.
15. Beck T., Demirgüç-Kunt A., Levine R. SMEs, Growth and Poverty: Cross-Country Evidence // Journal of Economic Growth. - 2005. - Vol.10(3). - P.199-229.
16. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. - New Brunswick: Transaction Publishers, 2008. - 255 p.
17. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // Journal of Finance. - 1968. - Vol.23(4). - P.589-609.
18. OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard. - Paris: OECD Publishing, 2024.
19. World Bank. Small and Medium Enterprises (SMEs) Finance Report. - Washington DC, 2024.
20. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi faoliyati bo‘yicha statistik byulleten va yillik hisobotlar. - Toshkent, 2020-2025 yy.
21. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi (Statistika agentligi). "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning asosiy ko‘rsatkichlari". Toshkent, 2025.
<https://stat.uz>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, iyul, 7-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: 9710. ГОСТ 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**